

ДІАЛЕКТОЛОГІЯ. СОЦІОЛІНГВІСТИКА

УДК 811.161.2'282.2 (045)

DOI: 10.31651/2226-4388-2021-30-33-42

НОМІНАЦІЯ ФІЗИЧНИХ І ФІЗІОЛОГІЧНИХ СТАНІВ ЛЮДИНИ В СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРКАХ

*Г. І. Мартинова, доктор філологічних наук,
професор кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: ganmart@meta.ua

ORCID: 0000-0002-8033-075X

*Т. В. Щербина, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)*

e-mail: Tanya_Bevz@i.ua

ORCID: 0000-0003-0008-5983

Стаття продовжує серію публікацій авторів про найменування людини в середньонадніпрянських говірках. На матеріалі «Словника середньонадніпрянських говірок» репрезентовано лексичний склад і семантичні особливості назв фізичних і фізіологічних станів людини, що респонденти визначають або за зовнішніми ознаками особи, її об'єктивним фізичним станом, або ж у процесі спілкування з нею. Проаналізовано структуру й специфіку номінації оцінних найменувань осіб. Структурне ядро досліджуваних назв формують однослівні найменування – прикметники, іменники; рідше засвідчені атрибутивні словосполучення, порівняльні конструкції. Найменш частотні пропозитивні та дискурсивні назви. Продуктивним способом номінації в досліджуваному ареалі є суфіксація, семантична деривація. Найпоширеніший мотив номінації аналізованих назв – подібність до домашніх тварин, предметів побуту. Трапляються лексеми затемненої мотивації.

Ключові слова: «Словник середньонадніпрянських говірок», номінація, лексема, емоційно-оцінна назва, фізичний стан людини, фізіологічний стан людини.

Актуальність. Антропоцентрична спрямованість сучасних наукових досліджень спонукає вивчати мову в тісному взаємозв'язку з духовною й практичною діяльністю людини, її свідомістю, мисленням, що виявлено, зокрема, й у специфіці найменування довкілля, доборі способів і засобів номінації реалій. Особливої уваги потребує діалектне мовлення, бо, з одного боку, номінація в говірках відбувається невимушено й природно, а з іншого – зміни в суспільно-економічному й культурному житті діалектоносіїв, одним із наслідків яких стають активні динамічні процеси в лексиці, актуалізують потребу ретельно фіксувати мовні явища, що з часом стають невідворотно втраченими. Стаття продовжує серію публікацій авторів про найменування людини в середньонадніпрянських говірках [1].

Метою нашого дослідження є вивчення засобів вербалізації й способів номінації елементів тематичної групи «Людина», зокрема назв фізіологічних станів людини в середньонадніпрянських говірках. Джерелом фактажу став «Словник середньонадніпрянських говірок» (Мартинова), у якому в ілюстративних міні-текстах до словникових статей відображено розмаїття матеріального і духовного життя діалектоносіїв. З'ясувати відтінки значення, додаткові особистісні конотації лексем,

засвідчені в різних зонах середньонаддніпрянського діалекту, часто ставало можливим тільки з оперттям на контекст, на пояснення самого інформанта.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зауважимо, що, розглядаючи поняттєве поле «Людина», учені по-різному підходять до його членування. Зокрема, В. В. Леснова на матеріалі східнослов'янських говірок проаналізувала структуру цього поля й виокремила як одну з провідних його ознак опозицію назв людей із певною рисою за статтю [2, с. 5]. Дослідниця репрезентувала найменування фізично здорової людини, вагітної, активної, втомленої, хворої, із вадами органів чуття тощо, однак не акцентувала на типології зазначених ознак, зосередивши увагу на структурних різновидах номінативних одиниць [там само, с. 12]. Вивчаючи експресивно-оцінну номінацію людини в покутсько-буковинських говірках, Л. Я. Колеснік у складі тематичної групи лексики «Риси людини» вирізняє лексико-семантичні групи «Риси зовнішності людини» та «Риси вдачі людини» [3, с. 51]. Досліджуючи номінативні процеси в українських східностепових говірках, В. О. Дворянкін розглядає номінацію зовнішніх якостей і номінацію внутрішніх властивостей людини [4]. К. О. Єрофєєва й О. О. Пепеляєва вивчають структуру семантичного поля «Людина» й виокремлюють об'єктивні фізичні характеристики осіб, зокрема зовнішність, стать, вік, фізичні стани, називаючи з-поміж них слова на позначення постійного або тривалого фізичного й фізіологічного стану [5, с. 11]. На думку А. А. Уфимцевої, «денотативний компонент у значенні антропологічних назв, фізіологічних рис становлять семантичні ознаки, які є природними та вродженими: „стать”, „вік”, „раса, національність”, „мова”, „зовнішність”» [6, с. 115].

Як бачимо, у науковій літературі частіше послуговуються поняттям «фізичний стан людини», хоча й розглядають у межах цього лексико-семантичного поля найменування фізіологічних станів, або ж ототожнюють поняття «фізичний» і «фізіологічний». У Словникові української мови значення слова «фізичний» окреслюють як «4. стос. до організму людини, до його будови, до зовнішнього вигляду людини» (СУМ, т. 10, с. 586); «фізіологічний» – «2. пов'язаний з життєвими функціями організму, його життєдіяльністю» (СУМ, т. 10, с. 587). На нашу думку, труднощі в розмежуванні цих понять пов'язані з тим, що часто фізіологічний і фізичний стани людини взаємозумовлені, фізіологічний стан впливає на зовнішній вигляд, є його наслідком.

Результати дослідження та їх обговорення. У цьому дослідженні в межах аналізованої лексико-семантичної групи розглядатимемо засвідчені в середньонаддніпрянських говірках мовні одиниці на позначення постійного або тривалого фізіологічного стану людини, а також її фізичного стану, що респонденти визначають або за зовнішніми ознаками особи, тобто об'єктивним фізичним станом, або ж у процесі спілкування з нею.

До них уналежнюємо репрезентанти семем 'загальні назви людини за її зовнішніми ознаками', 'назви людини за її віком', 'найменування здорової людини', 'назви хворої людини', 'найменування людини з фізичними вадами тіла чи органів чуття', 'назви людини за її статурою та зростом', 'назви сильної людини', 'найменування людини, яка перебуває в стані вагітності'.

На формування репертуару найменувань рис людини та її поведінки впливають стереотипи, поширені в тій чи в тій говірці, підкріплені нормами народної етики й моралі. Зауважимо, що в народному мовленні репрезентовано значно більше негативно конотованих назв фізичного і фізіологічного стану людини, що пов'язано з асиметрією оцінної шкали, у якій увагу респондентів привертають передовсім відхилення від правила, тобто *ганж* ганж, -у, тільки одн., ч., несхв., 'недолік': *та во|ни й ни жи|ли до|во|го / ті|д'і|ти в'ней| / й|а|к|ийс' ганж у їх| був / шо во|ни до го|да й ни до|жи|вали / то то|д'і в|з'а|ли в й|ї|ї сис|три го|дованку / і о|то в|же во|на с|тала їх| доч|ка* (Жр) ПдСГ, а от позитивне сприймається як норма, повсякденність, тому такі явища номінують рідше. З-поміж загальних найменувань людини, що характеризують її зовнішність, у середньонаддніпрянських говірках засвідчені експресивні номени з негативним

забарвленням **нивірний** ниві́рний, -а, -е, -і, 1. ‘негарний’: *чо́лові́чок у не́йі та́кий ни́в'і́рний / ли́це по́копане / ниві́личкий / али́ ж робо́т'аши́чий / в'і́н до в'с'о́го / ге́т' і закру́тки на йо́му / а во́на було́ просте́лит' р'а́дно си́рид д'во́ру / ци́чку вива́лит' / ди́тину го́дує / а в'і́н усе́ / о́то то́б'і́ й ниві́р'нен'кий* (Жр) ПдСГ; **миршавий** мирша́вий, -а, -е, -і, ‘непоказний’: *та о́то та́ке ми́рша́ве / а ко́мандує чо́лов'і́ком / а в'і́н йі́йі́ ше́ й слуха́є / биз не́йі́ н'і́чого́ ни́ робит' / во́на ко́ман'д'і́р у дво́р'і* (Жр) ПдСГ; **ничмидний** ничми́дний, -а, -е, -і, знев., рідк., ‘миршавий, недолугий’: *во́но та́ке ни́ч'ми́дне / то́й з'а́тило́ / а хара́хори́ц'а / ос' то́ ж і́а / му́жик / ни́ма там на́ ко́го поди́ви́ц'а / а йі́йі́ ше́ зм'і́н'а́є / во́на та́ка мо́лоди́ц'а га́рна / ку́ди там йо́му* (Жр) ПдСГ; позитивно конотовані: **ловкий** л'овкий, -а, -е, -і, 1. ‘гарний (про вроду)’: *і́ тика́ л'о́вка / о́це та́ка / чи́сто ти́ та́ка / і́ тика́ л'о́вка й ти́ л'о́вка / і́ ви́дно й ха́ракте́р л'о́вкий* (Ос) ЛПСГ; **валюрний** вал'урний, -а, -е, -і, рідк., ‘гарний, вродливий’: *ду́же о́це ра́д'і бу́л'и / до́ ко́го до́ д'і́вчат ста́рос'ти хо́дили // а дру́га ж та́ка чимс' во́на ни́ ва́л'у́рна / й ста́рос'ти́ ни́ ду́же йду́т' // це́ ж так бу́ва́є / л'у́дина в'с'а́ка вда́йе́ц'а* (Стц) ПдСГ.

Сема ‘вік’ у назвах людей виявляється нечітко, здебільшого тоді, коли опозитами є семи ‘дитина’ (**шкет** шкет, -а, -и, ч., жарт., ‘малий за віком чи малий на зріст’: *при́йш'л'и ба́т'ко / не́ да́л'и ме́н'і́ ко́сит' / ти́ шо ка́жут' / йа́к із тие́^uни́ц'і́ не́ ви́дно ш'ке́та* (Дв) ЛПСГ) й ‘доросла людина’ (**зрослий** зрослий, -а, -е, -і, ‘дорослий’: *то́ ше́ д'і́ти / а ти́ ж у́же зро́сний / по́вини́н зна́т' / шо́ ко́му ска́зат' / а де про́мовчат'* (Жр) ПдСГ), рідше – підліток. У різних зонах середньонадніпрянського діалекту сему ‘дівчина-підліток’ реалізують морфолого-словотвірні варіанти, похідні від кореня **дів-**: **дівчук** д'івчук, -а, -и, ч., ‘дівчинка 13–15 років, підліток’: *ма́ти було́ ко́сит' / а і́а та́ка / д'і́вчу́к та́кий / а в́же́ ж в'і́а'зала́ / скру́тила́ тирине́'сла* (Жв) ЦПСГ; *ма́ти мо́йа ка́зала́ / во́ни йа́к бу́ли д'і́вчу́ками / год по́ п'ят'на́дц'а́т' ота́к'і́ ж д'і́вчата́ / аж у Ра́д'і́ван'івку́ йшли́ в дру́ж'ки́ / при́гла́шали́ / при́йди́мо / ка́же / по́й'мо* (Мх) ПдСГ; *йа́к і́а бу́ла ма́ла / бу́ла в д'і́да́ / в́же́ п'і́дросла́ // хо́дили́ в'е́чир'і́ та́к'і́ д'і́вчу́ки в́же́ / хо́дили́ на ву́лиц'у́ / си́д'і́ли́ / а там па́руб'ки́ і́ д'і́вчата́ ви́лик'і́ ц'і́ зби́рали́с'а / та хо́дили́ скр'і́з' по са́д'ках* (Он) ЗСГ; СГ; **дівчучка** д'івчучка, -и, -и, ж., ‘тс’: *і́а бу́ла ше́ ни́ зросла́ / а та́ка / д'і́вчу́чка / то́ в́же́ ро́била́ в на́йма́х* (Жр) ПдСГ. Для номінації юнаків сема ‘вік’ актуалізована у зв'язку з необхідністю виконання громадянського обов'язку служби в армії: **пириросток** пири́росток, -а, -и, ч., ‘хлопець, який переріс вік для служби в армії’: *і́ди в'і́с'а́ / за́кончи́ши́ / на́ год' воз'ми́м / а в'і́н пи́ри'ро́стком ста́в // т'а́гал'и́ йо́го / т'а́гал'и́ по во́йе́'нко'мата́х / ти́бе́ су́дит' на́да / за́ в'і́шчо́ / а за́ те́ шо́ с'коро́ т'ри́д'ц'а́т' год' / а ти́ в'а́рм'і́йі́ ни́ бу́в / а в'і́н ка́же / ша́хта́ ни́ пу́ска́ла́* (Кд) ЦПСГ; СГ. У середньонадніпрянських говірках вік людини стає об'єктом позитивної чи негативної номінації з часу, коли дитина починає виявляти непокору оточенню й поводить не відповідно до загальноприйнятих норм: **стикун** сти́кун, -а, -и, ч., знев., ‘молодий хлопець чи чоловік, що не має життєвого досвіду’: *ми́ та́к у во́й'ну́ стра́дал'и́ та ро́бил'и́ ко́л'госп' / ро́бил'и́ йо́го / а ти́ пер' сти́ку́ни́ в'с'а́к'і́ розкра́да́ють' у́се* (Пт) ЦПСГ; **сопляк** сопл'ак, -а, -и, ч., знев., ‘тс’: *а по́слухав би́ / шо́ ка́жут' ста́ри́і́ / а то́ та́кий ше́ сопл'а́к / а в́же́ то́б'і́ за́рул' да́ли́ с'і́сти́ / то́ ку́ди ти́ і́ в'і́йхав' / ду́мав шо́ все́ зна́йи́ши* (Жр) ПдСГ.

На іншому боці оцінної вікової шкали – немолода людина, яка своїми вчинками викликає осуд у суспільстві, що репрезентує стійке словосполучення **старе луб'я** ♦ *ста́ре луб'я́*, ‘немолода людина, яка одружується в похилому віці’: *Ва́н'а́ Лу́к'і́й'ан чо́го́ та́к йо́го на́з'вали́ / бо́ жи́'нивс'а́ на Лу́к'і́й'і́ / в'і́н ше́ ж мо́лоди́й бу́в / а во́на шо́ в́же́ / ба́ба / ста́ре луб'я́ / во́но йі́йі́ в́же́ ни́ ну́жне́ бу́ло́ / а в'і́н на йі́йі́ пенс'і́йу́ жи́в* (Жр) ПдСГ.

Лексика на позначення людини за її станом у структурі висловлення відіграє ключову роль і залежить безпосередньо від мовленнєвої ситуації. Наприклад, у системі загальних суспільно значущих культурологічних цінностей фізичне здоров'я має першорядне значення. Фізично здорову людину в усіх середньонадніпрянських говірках іменують однотипно – лексемою **здоровий** здоро́вий, -а, -е, -і, 1. ‘той, що має здоров'я, сильний (про людину)’: *і́а мо́ло́да бу́ла / здо́рова́ / і́а бу́л'а́ гл'а́дка́ / у́титана́ <...>*

здо́рова бу́л'а // здо́рова бу́л'а ба́ба / ну нас'т'і́ки бу́л'а здо́рова / а нас'т'і́ки ї́а зара́з н'і́ш'чо (Грш) ППСГ; 2. 'дорослий (характеристика за віковими чи фізичними ознаками)': та́кий здо́ровий' л'овкий хл'опи́ц' / н'і́де ни ро́би / си́дит' / ко́л'о ка́нави з'удочко́ю (Пщ) ЦЛСГ; та́к у нас та́кий пл'ац' і́е / ко́ло це́рки бу́в // та скла́да́юц'а д'і́вч'ата здо́ров'і та́ко у круг'і шу́ма пли́тут' (Трч) ЗСГ, рідше **ди́белий** ди́белий, -а, -е, -і, 2. 'фізично здоровий': О́л'ка **ди́бел'а** мо́л'о́диц'а / йа́к' воз'ме ту́пор / то'т'і́ки т'р'і́ски ли́т'ат' (Пщ) ЦЛСГ; а то́д'і́ д'а́д'ко о́дин / та́кий здо́ровий / йа́к' на́ший То́л'і́к бу́в / о́це О́л'гін чо́лов'і́к / та́кий **ди́белий** / га́рний / н'і́д'ходи́т' (Брзк) ЦПСГ; **бра́вий** бра́вий, -а, -е, -і, 3. 'здоровий, сильний (про людину)': та'в'і́н хоч'і́ в го́дах / а́ли ж ше та́кий / **бра́вий** д'і́док / ше при здо́рові́ї (Жр) ПдСГ; а'ту́тчик'и це́й / ну / ма́бут' / ви з'на́йтите / ну / це Їа́ринина хата́ / а тут бу́л'а дру́га По́д'і́вс'ка хата́ / і тут ба́би вже ни бу́л'о / а там бу́в син / Ми́ко́л'а / **бра́вий** / здо́ровий та́кий / і з'разу ж н'і́шов слу́жит' жи́ж ту́ди до н'і́мц'і́в (Блк) ПдСГ. Якщо ж фізично здорова людина за характером лінива, то найменування її стають негативно-оцінними: **бидло ли́даче** ◇ бидло ли́даче, 'фізично здорова, але лінива людина': го́роди бу́ри́а'нами зарос́ли / у дво́р'і хай́ Бог ми́луйе / а во́на / **бидло ли́даче** / ходи́т' йа́к' ни до одної́ подру́ги то до дру́гої (Жр) ПдСГ. Опозиція сем 'здорова, але лінива жінка': 'здоровий, але лінивий чоловік' представлені метафоричними найменуваннями представників світу тварин (коро́ва : би́к / коня́ка : жеребе́ць): **коро́ва** коро́ва, -и, -и, негат., 'фізично здорова, але лінива жінка': та́ка ста́ла / ма́т'і́нко / **коро́ва** / та шо́б ухва́тила ті́вила / то роз'ки́дала б то́й гні́й за час / во́на жде ра́б'і́в / у́же о́рат' да́вно т'ре́ба / і то́й Ко́ка ко́ло не́йї / здо́ровий **би́к** / а ро́бит' / то́же ни хо́че ж ге́т' і т'ро́хи (Жр) ПдСГ; **коня́ка** ко́н'ака, -и, -и, ж., 3. глузд., 'повна людина': та Ка́ти'ри́на та́ка ко́н'ака / шо м'і́шка кину́л'а на с'пину́ й н'і́ш'л'а йа́к' н'і́в ч'ом ни бу́вал'о (ВБ) ЦЛСГ; СГ; **жирибе́ць** жири́бець, -я, -і, ч., 2. негат. 'молодий, фізично здоровий хлопець (чоловік)': ї́а с'та́р'і́с'т'у́ все ро́бл'у́ / а мо́лод'і́ / здо́ров'і́ йа́к **жири́бц'і́** га́н'а́йут' по си́лу / і ро́боти́ ї́м ни́ма (Пщ) ЦЛСГ; СГ.

Окрему мікрогрупу утворюють лексеми й стійкі найменування, що прямо чи опосередковано характеризують людину за її фізичним станом, який є наслідком фізіологічної втоми від надмірної роботи: **б'і́долаха**, -и, -и, ч. і ж., 'стомлена, знесилена людина': а на ни́д'і́л'у з'ра́йе га́р'мошка́ / і бу́бон / та́нц'і́ до ... // хто до́й'шов до кра́йу / по́нати́вал'ис' во́ди / та́нц'у́йут' / а т'і́ **б'і́долахи** хто ни мо́же / то'т'а́гнуц'а ше / і́з'а́ду (Іскр) ПдСГ; СГ; **ви́биця́ із си́л** ◇ ви́биц'а́ із си́л, 'дуже стомитися, знесилити': а ба́т'ко йа́к по́йїхав в по́хорон / та то́д'і́ при́йїхав / то роз'ка́зував // ка́же / і́їду́ ї́а з тим / ка́же / Тва́р'довс'ким / хо́чиц'а / шо́б во́но й ш'ви́дише / а́ж де ж Во́лга / та а́ж за Во́лгу ж по́йїд' / та жи́ну ту ма́шину́ й жи́ну // а Тва́р'довс'кий ка́же / ї́а вкл'у́чу п'ечку́ / та й др'і́ма́йе / а ї́а ж ни бу́ду за ру́л'ом спа́т' // ну / вже чу́ствую́ / шо вже з **си́ли** **ви́бивс'а** / та дес' в а́вар'і́ю / та ка́же / ка́жу́ ї́о'му́ / шо ви со́б'і́ йа́к хо́чете / а ї́а звир'ну́ з до́роги / і́з'ї́ду там в к'у́в'ет / та хоч час два придр'і́м'ну / бо вже да́л'ш'і́ в мене си́л ни́ма (Жр) ПдСГ. Водночас селянин мусив бути витривалим, перемагати втому, щоб вчасно й без утрат зібрати врожай, тому в лексиконі діалектоносіїв фіксуємо слова **кре́пить** кре́пит', -плю, -плять, недок., неперех., побут., заст., 'не здаватися, терпіти': скла́да́йм сно́ти / вози́мо до́дому́ / мо́лотим / а мо́лотимо йа́к / ц'і́нами / **кре́пимо** а́ж ку́р'ачка́ йде́ / зерно́ зб'і́райе́мо (Ос) ППСГ. Про потребу бути сильним, зберігати своє життя в будь-яких ситуаціях свідчить реєстрове слово **кри́пицьця́** кри́пиц'а, -юся, -яцьця, недок., неперех., 'не здаватися, вижити': в'і́н йа́к у́же ж по́ста́вил'и́ ї́о'го го́л'о́во́ю ко́л'госпу́ / хо́див по́п'ід ха́та́ми / з'ла́див та́к'і́х / йа́к ми́ / ру́ками сво́ї́ми і про́сив / д'і́точки **кри́п'і́ц'а** / ї́а намо́л'о́чу / ї́а вас у́с'і́х наго́ду́ю // це бу́л'о в т'ри́дц'ат' т'ре́т'ому́ го́ду (Кад) ППСГ.

У зв'язку з цим фізично витривала, сильна людина в досліджуваних говірках названа номенами **жи́лавий** жи́лавий, **зав'я́листий** зав'я́листий, -а, -е, -і, 'міцної статури': д'і́д Пі́т'ро у нас бу́в та́кий **жи́лавий** / **зав'я́листий** / ше й до́с'і́ ї́о'го на́гаду́ють / у за́вод'і́ ро́бив з'ру́жчиком / то м'і́шки та́с'ка́в / у́с'і́ по од́ному бра́ли / а в'і́н по од́ному на

кажне плече / а один йому ложили на голову / і ото н'іс / а йде додому чириз л'іс / то ше й дуба при т'агне / шо н'іхто б ни сказав / шо биз транспорту його можна вз'ат' (Жр) ПдСГ.

Семема 'той, хто нездужає' репрезентована емоційно-експресивними найменуваннями-прикметниками **слабий** сл'абий, -а, -е, -і, 'хворий': а си^естра сл'аба з п'яад:и с'ат п'яатого году // та ми так уд'вох // ... та так і жи^ли / так і жи^вем // а ти пер о'це йа ни знайу / заслабла / кажу / кол'и б умерти (Скр) ЦПСГ; **слабий** слабый, 'тс': нашо / ж ти се^лбе / мо'йа дитино / ни було в'гойів / такий здоровий був пар'ен' / йому б в'іка / а ти пер **слабий** (Мир) ПЦСГ; ой / пам'ятайу йа / йак ^лмати мо'йа слаба ^лдуже ли'жала / і ми'н'і с'ни'а / шо так ^лясно сонце с'в'ітит' же ж / і до того у хат'і мух / і так і здоров'і здоров'і / шо на с'іли на с'тел'у / шо ни видно б'ілої с'тел'і ни видно / сам'і ц'і мухи си'д'ат' / і йа одк'рила д'вер'і і б'ігом рушні'ками начала їх ви'гонит' (Мр) ЗСГ; **больний** бол'ний, -а, -е, -і, 'хворий': нас заб'рал'и / і в'гоститал' розм'іс'тил'и / йа в чит'верте х'ірург'ічис'ке од'іл'ен'йа по'пал'а / де бол'н'і л'и'жач'і (Брл) ЛПСГ; у перву моб'іл'ізац'ію бат'ка ни б'рал'и / бо в'ін був бол'ний (Дмц) ЛПСГ; СГ; **нікудишній** н'ікудишн'ий, -я, -е, -і, 'хворий': а в'ойну / то страши'не д'іло було / і ви подумайти' с'к'іки войни тирибуло / с'к'іки ми гор'а тирижили / а ти пер шо ж / на 'ноги н'ікудишн'а / о / горко жит' / а с'ічас остал'ас'а биз / биз здоров'іа йа остал'ас'а і все / ну шо вам можна розка'зат' (Мк) ППСГ; СГ; **нигожий** ни'гожий, -а, -е, -і, 'нездоровий, слабкий': Да // о'це ми з нейу дожд'алис' жит'а / ми с'ічас ст'імо / ст'іки хочимо / йімо // – Але ми вже **нигож'і** // – Йімо / али ми вже **нигож'і** (Пч) ЗСГ. Про те, що людина втратила здоров'я, життєві сили, свідчить і дієслово **ни годиться**² ни годиц'а, -жуся, -дяться, недок., неперех., 2. 'бути нездоровим, хворим, нездужати, не мати сили': ти пер ^лначе й не^л в'іру / шо йа отако **ни годжус'а** / от **ни годжус'а** / ди'дал'і / й ди'дал'і / да вже с'емдис'ат год / до й **ни годжус'а** (Чрн) ППСГ; т'ім де робил'и у'же н'із'н'іше / то т'ім п'лат'ат' у'же й по вос'ім і с'ат / а нам дул'а н'ід н'іс стари'кам / шо ми не^л годи'мос' н'ікуди (Мир) ППСГ; а ти жи'веш / нашо ти жи'веш у'же / так ни можна його тир'п'іт' дал'і / то т'реба робит' / а **ни годис'а** / ше й на руц'і шос' зробил'ос'а / ни'годна н'ікуди (Пм) ЛПСГ; СГ та дієприкметники **виболівший** вибу'л'івший, -а, -е, -і, 'виснажена хворобою людина': а знаййи йак три'надц'ат' год / н'ідсун' / хоч воно і **вибу'л'івше** / та'ке / доки тиристил'у т'і баб'і / доки н'ідсуну н'ід нейі су'хе / то йа ж із с'или виби'валас'а (Жр) ПдСГ; **джаний** джаний, -а, -е, -і, 'виснажений хворобою': бачила Волод'ін'ку / привизли його з бол'ни'ц'і / то видно / шо йому по'гано / такий / **джаний** та й усе / балакайе / али ж мабут' йому все (Жр) ПдСГ. Часто трапляються описові найменування: **нигодна нікуди** ◇ ни'годна н'ікуди, 1. 'про дуже хвору людину': йак Чир'каси б'рали / а нас у Свид'івок / прий'шов бригад'ір / і ди й вс'о / та йак жи ж і ди / мама кажут' / та йа ж **ни'годна н'ікуди** / ну то хай д'івчинка н'іде / ну то йа й н'ішла (Дм) ЦЛСГ.

До аналізованої групи назв фізичного і фізіологічного стану людини як компоненти єдиної ідеографічної сфери належні дієслова, що характеризують процес хвороби чи одужання людини, а також її смерті. Про початок захворювання свідчить стан, коли людина починає **кабзувать** кабзуват', -ю, -ють, недок., неперех., емоц.-заб., рідк., 'починати хворіти': ото ж то'б'і с'т'іки ни ка'жи / шоб там уд'івалис'а / а ви ходите розх'ристані / та й бачиш / у'же Сир'г'ій і кабабував / ти йому ска'жи / ни **кабзуй** / ка'зала т'ошча (Жр) ПдСГ. Стан одужання після хвороби номінують **видужать** видужат', -ю, -ють, док., неперех., 'виздоровіть, позбавитись хвороби': ^лсильно го'род жи ж ве^лікий був / та в мене но'га забол'іл'а / о'це ж йак застудил'ас' же^л же на бур'аках та три ^лгоди сла'біла / а то'д'і ж не в'мерла і ше **видужала** (Пб) ЦПСГ; **оклигать** окл'игат', -ю, -ють, док., неперех., емоц.-заб., 1. 'виздоровіть після затяжної хвороби': та йак простудил'ас'а до'вго бол'іл'а / м'іс'ац' чи два ли'жал'а / а та'ки ж **окл'игала** (Пщ) ЦЛСГ; СГ; 2. 'зміцнити після пережитого голоду': це вже було дес' т'ридц'ат' п'ятый / т'ридц'ат' ^лшостий год / у'же ми трошки **окл'игал'и** / ну н'іхто з нас з голоду ни здох /

али ж дуже мерли / дуже мерл'и / і так у с'їх по дво'рах і хо'вал'и / ку'ди ж хто пови'зе / н'їх'то н'їкуди ни пови'зе // і так у'же ж начал'и луч'їн'ко то'д'ї жит' (Лбн) ПдСГ; СГ.

У досліджуваних говірках стан смерті позначають евфемізмами **дуба врізати** ◇ дуба в'р'ізат', евф., 'померти': та так тит' / то шо вже було ждат' / це ше в'їн до'во'го й так дир'жавс'а / шо т'їки зараз дуба в'р'їзав / бо вже биз роз'бору тив у'се (Жр) ПдСГ; **пирикинуця** пири'кинуц'а, -ися, -уться, док., неперех., евф., 'померти': йа й ни чула / шо Кислик пири'кинувс'а / а коли / о'це т'їки ку'ма подзво'нила та ска'зала (Жр) ПдСГ. Також засвідчено евфемізм на позначення такої життєво важливої функції організму людини, як бачити: **отемніть** оте"мн'їт', -ю, -ють, док., неперех., 'осліпнути': мати оте"мн'їл'и / дес'ат' год бул'а мати темнойу / оте"мн'їл'и мати / чи ката'ракта / чи шо (Пт) ЦПСГ.

Примітно, що носії середньонаддніпрянських говірок не виявляють комунікативних надмірностей у характеристиках людей за їхніми вадами. Настанови народної моралі не передбачають різноманітності найменувань фізичних вад людей, здебільшого мовці використовують номени **инвалід** инвал'їд, -а, -и, ч., 'інвалід': мати за шо могла купл'ат' / йак во'на инвал'їд // во'на инвал'їд же ж де / гроше"ї же ж ни'має (Брзк) ЦПСГ, **каліка** кал'їка, -и, -ї, сп. р., 'той, хто позбувся якої-небудь частини тіла або втратив здатність рухати нею': а йак / остал'ис'а сам'ї ба'би / чоло'в'їк'їв забрал'и / х'їба кал'їка а'бо сил'но старий / а то чоло'в'їк'їв забрал'и (Іскр) ПдСГ. Фізичні недоліки органів зору пов'язані передусім із зовнішніми характеристиками: **булькатий** бул'катий, -а, -е, -ї, 'витрішкуваний, із випуклими очима (про людину)': он такий бул'катий Питро / а жи'нивс'а / найш'лас' і йому ж'їнка (Пщ) ЦЛСГ, однак назви зовні не виражених фізіологічних особливостей позбавлені виразного експресивного забарвлення: **темний** темний, -а, -е, -ї, 'сліпий': а нас остал'ос' чет'ви'ро / два б'рати і нас дв'ї сист'р'ї і баба з нами / темна бул'а на о'бо'їе оч'ї (Злн) ПЦСГ.

Респонденти часто застосовують пом'якшувальні засоби номінації, зокрема суфікси -к-, -иньк-: **калічка** кал'їчка, -и, -и, сп. р., 'людина з фізичними вадами': о'там на ті гор'ї З'їна йе / кал'їчка / то во'на з ди'тинства / йї'її бат'ко ма'лен'коїу впус'тив / бо п'їаний був (Жр) ПдСГ, **горбатинький** гор'батин'кий, -а, -е, -ї, 'людина з горбом': д'їд Ми'хайло гор'батин'кий у'же / йо'го так схи'лило / старий / а бачиш / шос' там са'пайе / ви'ходит' на го'род (Жр) ПдСГ. Недоліки розвитку опорно-рухового апарату позначають прикметникові найменування **сугулий** сугулий, -а, -е, -ї, 'людина із трохи згорбленою спиною і випнутими плечима': йак моло'дий / то сугулий / а йак старий / то гор'батий (Тш) ПдСГ; СГ; **чивирногий** чивир'ногий, -а, -е, -ї, 'кривоногий': т'елосло'жен'їєм сво'їім / так во'на гар'нен'ка бу'ла кру'гом / а це та'ке і чивир'но'ге // а во'на ка'же / н'е / Ва'сил'у / ни п'їду йа за те'бе зам'їж (БМ) ПдСГ. Фізичною вадою в народі вважають завеликий розмір ноги, зокрема великі нижні кінцівки називають гер'ями: **гер'я** гер'а, -ї, -ї, ж., згруб., рідк., 'нога великого розміру': знов т'реба купл'ат' на ос'їн' бо'т'їнки / ну т'їки ж вис'нойу купл'али / і вже ни в'лазит' / та'к'ї вже гер'ї / ну йак у дур'ного чоло'в'їка (Жр) ПдСГ, використовують пропозитивну номінацію, у складі якої – порівняння з аморальними чи нерозумними особами: йак у дур'ного чоло'в'їка; нога йак у злодія: ти поди'вис'а / у'же знов у його в'зуц'а ни'має / вже й так нога йак у злод'їйа / і ше рос'те (Жр) ПдСГ.

Несхвально в середньонаддніпрянських говірках відгукуються про такі особливості статури, як надмірна повнота або ж, навпаки, худорлявість. Зауважимо, що об'єктом номінації постає передовсім жінка, у чоловіків же предметом оцінки стає зріст. Так, сема 'занадто повна жінка' репрезентована вторинними номенами **корова**, **свиня**, пропозитивним найменуванням **і в'шкуру ни в'товтиц'а**, причому негативно номінують передовсім повну неповоротку жінку: **ковча** ковча, -ї, -ї, през., рідк., 'товста, огрядна, неповоротка жінка': он Гал'ка розрос'лас' / та'ка вже ковча ста'ла / йа йак гл'ану / во'на ж у'же тирих'лиц'а: а ни може / ка'жу / Гал'ко / шос' ро'би с:о'бойу / ти ше ж моло'да / а д'їти ті ко'му / ти ше зал'ес':а ко'лис' од того жи'ру (Жр) ПдСГ. Якщо ж повнота

помірна, не зайва, то таку людину називають **гарний** гарний, -а, -е, -і, 'у міру повна людина': *вийшла зам'їж / поправила'а / стала гарна / а то таке замучине та худе ходило* (Жр) ПдСГ, **копичка** копичка, -и, -и, ж., емоц., 'помірно повна невисока жінка': *Н'їна Туз'їчка замолоду така й ни була / це зараз во'на вже зматир'їла / стала така копичка / у нейї й Тол'а нивисокий / ну худий* (Жр) ПдСГ.

Називаючи повного чоловіка, мовці виявляють помірну експресію: **порядошний** пор'адошний, -а, -е, -і, 1. 'великий, огрядний (про людину)': *а мати така гар'несен'ка йїхн'а на вроду / т'їки малесин'ка така / а в'їн такий пор'адошний* / д'ад'ко добрий / і це без по'н'ат'їїа (Ос) ППСГ; **годований** годований, -а, -е, -і, 'повний, огрядний': *та раз йак приїхал'о / кон'їводством зан'їмав' / наший кол'госп / та йїх йак приїхал'о / іше годованих / та йа у'же на'сил'у йїх одбул'а* (Стц) ПдСГ. Діалектоносії звертають увагу на характеристику рухів повної людини: **вайлуватий** вайлуватий, -а, -е, -і, 'неповороткий': *Саи'ко той прудкий / по'б'їг бистро / а наші такий / трохи вайлуватий / та й ни дожи'не йо'го* (Жр) ПдСГ.

Надмірно худорлявих у досліджуваних говірках називають **сухоребрий** сухоребрий, -а, -е, -і, 'дуже худа людина': *ї бат'ко вмер з гол'оду / а такий здоровий був бат'ко / а став такий сухоребрий / шо у'се висит' на йому* (Бл) ЦЛСГ; СГ; **сухостой** сухостой, -ю, -тільки одн., ч., 3. глузл., 'про дуже худу, виснажену людину': *такий худий пр'амо сухостой* (Блш) ЗСГ; **сороковка** сороковка, -и, -и, ж., 'занадто худа жінка': *сороковка / йде й к'їст'ки гримл'ат' / х'їба то ж'їнка / привикли до моди / то голодаїут' / то ше видумки / та н'їколи українс'ка ж'їнка ни була худа / х'їба во'на робитиме йак ни йїстиме / а нашо во'на в дво'р'ї / щоб на нейї ди'виц'а / то й ни'ма на шо / йак во'на сороковка* (Жр) ПдСГ.

Найменування за особливостями зросту в говірках Середньої Наддніпрянщини порізнному конотовані стосовно жінок і чоловіків. Зокрема, невисокий чоловік стає об'єктом негативної номінації **курдутиль**, **курдулик**, **шпендиль**, **шпінгалет**, **півчоловіка**, **гномик**, **мультик** (імовірно, асоціація з героями мультфільмів): **курдутиль** курдутил', -я, -і, ч., несхв., 'чоловік, невисокий на зріст': *Саи'а Купиш'куриш такий курдутил' був / а задиристий / та дн'а ни було / щоб з кимос' ни побивс'а* (Жр) ПдСГ. Навпаки, високу жінку теж іменують несхвально: оцінними іменниками **палиця**, **одоробло**, **гойса**: **гойса** гойса, -и, -и, ж., 'висока худорлява жінка': *наче д'ївчинка була й гар'нен'ка / а це вигналас' / та така гойса стала / шо йїїї ті х'лотц'ї вже й по плеч'ї / куди вона виросла / ни гарно* (Жр) ПдСГ; прикметником **здоровкуватий** здоровкуватий, -а, -е, -і, 'великий на зріст': *а т'ї х'лотц'ї один за одним / один трид'ц'ат' шостого / трид'ц'ат' с'омого й трид'ц'ат' вос'мого / а з старших бул'а д'ївчина двад'ц'ат' шостого / а х'лотц'ї двад'ц'ат' див'їатого // то ц'ї вже помагал'и / та д'ївчина старша / то бул'а така здоровкувата* (Злн) ЦПСГ. Не викликає в мовців захоплення й поєднання високого зросту з повнотою: **дибелий** дибелий, -а, -е, -і, 1. 'високий і товстий': *в'їн жи'нівс'а то був ше нормал'ний / а це на тих майонезиках та крабиках розр'їс'а / дибелий зробивс'а* (Жр) ПдСГ; 2. 'міцної статури': *во'на така ж'їночка нивилчка / мален'ка / а чо'ло'в'їк у нейї гарний / дибелий* (Жр) ПдСГ. Осудливо сприймають середньонаддніпрянці фізично розвинену, високу людину, але не наділену інтелектуальними здібностями, що ілюструє сталий вислів **здоровий як до неба, а дурний як ни треба** ◇ здоровий йак до неба / а дурний йак ни треба, 'великий на зріст, але слабкий на розум (про людину)': *ни в'рост'ї сила / ни даром л'уди кажут' здоровий йак до неба / а дурний йак ни треба* (Бл) ЛПСГ.

До іншої підгрупи уналежнюємо прикметники, що виражають внутрішні особливості психічного чи фізичного стану людини через зовнішній вияв, через відповідну поведінку: **зачімлиний** зач'їмлиний, -а, -е, -і, знев., рідк., 'недоглянутий': *вийшов Шур'ко ма'бут' дес' у'же об'їд був / йак гл'анула / нив'мїте / зач'їмліне / коли ті шта'ни ст'їралис'а / то то'б'ї по'гано з ж'їнокою було / йа'ка ни була / а са'ма чис'тен'ка була / і в'їн обст'їраний* (Жр) ПдСГ. У мікротекстах-ілюстраціях до лексем

міститься інформація й про іншу причину непривабливого зовнішнього вигляду: *ниохайний* ниохайний, -а, -е, -і, 'який не дотримується чистоти, порядку або має неакуратний, брудний вигляд': *та йа ото у¹мажус'а / ото¹ наче нив¹мита / приду¹рилас' дур¹нойу перед¹ ними / о / йе шо з¹гадуват' за т'і го¹да / а во¹ни ж по¹дивл'ац':а / шо ниохайна / та й т'і¹кайут' / а йак гар¹нен'ка / та й заби¹райут' / іди на¹ кухн'у / на роботу до¹ його / а шо робит'* (Кп) ПдСГ.

Специфічним виявом фізіологічного стану жінки є її вагітність. У середньонаддніпрянських говірках вагітну жінку називають атрибутивами *вагітна*, *биреминна*, евфемізмами *повна*, *така*, *уже така*: *йа вже така* ходила / *али ж* робила пош¹ти до¹ род'ів / *це* зараз дик¹рети / *та вс'і* вам прив'і¹л'ег'ійі / *а то¹д'і* ми й ни призна¹валис' / *шо повн'і* (Жр) ПдСГ. Однак якщо вона має багато дітей або ж завагітніла неодруженою, то громадський осуд виявляється в негативно конотованій номінації *пузата* пузата, негат., 'вагітна': *Гал'ка вже знов пузата / ше ж ті мал'і / а во¹на знов / і ни тирижи¹вайе / шо йім т¹реба толк да¹ват'* (Жр) ПдСГ; *московка*² московка, -и, -и, ж., заст., 'покритка': *бу¹ло / то¹д'і* во¹на звал'ас'а йак / *московка* / йак нагу¹л'а дитину / *московка* / йак в'ін ни воз'ме / *во¹на остал'ас' москвойу* (Грн) ССГ.

Сема 'жінка, яка народила вперше' репрезентована номенами *первістка*, *первородка*, які в досліджуваних говірках багатозначні, бо вживані й на позначення тварин, які народжують уперше: *одвизли в бол'ниці¹у / ну х¹тозна / може з¹разу й ни родит' / бо перв'істка / то це ни так с¹коро* (Лб) ПдСГ. Жінку відразу після пологів називають атрибутивними словосполученнями *сирова жінка* / *сира жінка*: *ка¹жу нив'іс'ц'і / шоб во¹на до кир'ниці¹и ни ви¹ходила / бо ше ж сорок дн'ів ни пройшло / ше сира¹ жінка / ни можна* (Стц) ПдСГ.

Висновки та перспективи. Отже, найменування фізичних і фізіологічних станів людини в середньонаддніпрянських говірках різні за структурою, належністю до лексико-граматичних класів, наявністю чи відсутністю емоційно-експресивного забарвлення. Частина таких найменувань – нейтральні (*здоровий* 'нехвора людина', *хворий* 'який нездужає', *вагітна* 'яка перебуває в стані вагітності'), чимало назв емоційно-експресивні (*джаний* / *н'ікудишн'ій* 'виснажений хворобою', *миршавий* 'непоказний', *дибеллий* 'міцної статури'). Основна функція конотованих найменувань – кваліфікувати, оцінювати, характеризувати фізичний та фізіологічний стан особи з позиції мовця. Фактичний матеріал засвідчує, що серед експресивних назв є непоодинокі індивідуальні словотвори, вони здебільшого суб'єктивні, виникають у конкретній говірці і стосуються характеристики конкретних осіб: *нич'мидний* 'миршавий, недолугий', *вал'урний* 'гарний, вродливий', *ковча* 'товста, огрядна, неповоротка жінка'.

Структурне ядро досліджуваних назв формують однослівні найменування-прикметники (*сил'ний* 'міцної статури', *сухоребрий* 'дуже худя людина', *годований*, 'повний, огрядний'), іменники (*первістка* 'вагітна вперше', *кур'дутил* 'невисокий чоловік'); рідше засвідчені атрибутивні словосполучення (*сира жінка* 'жінка, яка недавно народила', *бидло здорове* 'чоловік міцної статури'), порівняльні конструкції (*нога йак у злод'іа* 'нога великого розміру'). Найменш частотні пропозиitivні та дискурсивні найменування (*вибиц'а* із сил 'дуже стомитися, знесилити', *і в шкуру ни в'товтиц'а* 'повний').

Продуктивним способом номінації в досліджуваному ареалі є суфіксація (*вайлу¹ватий* 'повний і неповороткий', *д'ів'чук / д'ів'чучка* 'дівчина-підліток', *тири¹росток* 'хлопець, який переріс вік для служби в армії', *жилавий* 'міцної статури'), семантична деривація (*бик* 'здоровий чоловік', *котичка* 'повна невисока жінка'). Найпоширеніший мотив номінації аналізованих назв – подібність до домашніх тварин (*корова* 'дуже товста жінка', *жири¹бец'* 'молодий, фізично здоровий хлопець (чоловік)'), предметів побуту (*сороковка* 'худя жінка'). Трапляються лексеми затемненої мотивації (*гойса* 'висока жінка').

У засвідчених найменуваннях репрезентовано специфіку сприйняття світу, інформацію про систему моральних цінностей носіїв середньонаддніпрянських говірок.

Перспективу подальших досліджень убачаємо в докладному аналізі оцінних назв людини за її діяльністю.

Список використаної літератури

1. Мартинова Г. І., Щербина Т. В. Лексика на позначення рис характеру й поведінки людини в «Словнику середньонадніпрянських говірок». *Мовознавчий вісник : зб. наук. пр.* Черкаси : Вертикаль, видавець С. Г. Кандич, 2020. Вип. 28. С. 47–57.
2. Леснова В. В. Номінація людини та її рис у східнословобожанських українських говірках : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Запорізький національний ун-т. Запоріжжя, 1999. 21 с.
3. Колеснік Л. Я. Номінація людини в покутсько-буковинських говірках: генеза та просторове варіювання : дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / НАН України ; Ін-т укр. мови. Київ, 2016. 581 с.
4. Дворянкін В. О. Номінативні процеси в українських східностепових говірках : автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.01 / Луганський нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2006. 24 с.
5. Ерофеева Е. В., Пепеляева В. А. Структура семантического поля «Человек» в сознании носителей русского языка. *Российская и зарубежная филология. Вестник Пермского университета*. 2011. Вып. 1 (13). С. 7–19.
6. Уфимцева А. А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики. Москва : Наука, 1986. 240 с.

Список умовних скорочень джерел

Мартинова – Мартинова Г. І., Щербина Т. В. Словник середньонадніпрянських говірок. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А. 478 с.
СУМ – Словник української мови : В 11 томах. Т. 10. 1979. 658 с.

References

1. Martynova, G. I., Scherbyna, T. V. (2020). Leksika na poznachenyia rys haraktery i povedinky lyudyny v «Slovyku serednyonaddniprianskykh govirok» [Vocabulary to denote traits of human character and behavior in «Dictionary of Middle-upper-Dnieper dialects»]. In : *Movoznavchyy visnyk: collection of scientific works [Linguistic Bulletin: a collection of scientific papers]*. Cherkasy : Vertical, publisher S. G. Kandych, 28, 47–57 (in Ukr.).
2. Lesnova, V. V. (1999). Nominatiya lyudyny ta yji rys u shidnoslobizhanskykh ukrainskykh govirkah [Nomination of man and his features in the East Slobozhansk Ukrainian dialects]. Extended abstract of PhD Dissertation (Ukrainian language). Zaporizhya, 21 (in Ukr.).
3. Kolesnik, L. Ya. (2016). Nominatiya lyudyny v pokutsko-bukovynskykh govirkah: geneza ta prostorove variyuvannya [Nomination of man in Pokutya Bukovyny dialects: genesis and spiritual variation]. PhD dissertation (Ukrainian language). Kyiv, 581 (in Ukr.).
4. Dvoriankin, V. O. (2006). Nominativni protsesy v ukrainskykh skhidnostepovykh hovirkah [Nominative processes in Ukrainian Eaststeppe patois]. Extended abstract of PhD dissertation (Ukrainian language). Lugansk, 24 (in Ukr.).
5. Erofeeva, E. V., Pepelyaeva, V. A. (2011). Struktura semantichnogo polya “Chelovek” v soznanii nositeley ruskogo yazyka [The structure of the semantic field “Man” in the minds of Russian speakers]. In : *Rossiyskaya i zarubezhnaya filologiya. Vestnik Permskogo universiteta* [Russian and foreign philology. Bulletin of Perm University]. 1 (13), 7–19 (in Russ.).
6. Ufimtseva, A. A. (1986). Leksicheskoe znachenie: prinzip semiologicheskogo opisaniya leksiki [Lexical meaning: the principle of semiological description of vocabulary]. Moskva: Science, 240 (in Russ.).

G. I. MARTYNOVA, T. V. SHCHERBYNA. NOMINATION OF PHYSICAL AND PHYSIOLOGICAL CONDITIONS OF HUMAN BEINGS IN MIDDLE-UPPER-DNIEPER DIALECTS

Summary. Introduction. *The anthropocentric orientation of modern scientific research encourages the study of language in close connection with the spiritual and practical activities of man, his consciousness, thinking, which is manifested in the specifics of nominating of the environment, selection of methods and means of nominating realities. Dialectal speech needs special attention, because, on the one hand, the nomination in dialects occurs casually and naturally, and on the other hand changes in the socio-economic and cultural life of dialect speakers, one of the consequences of which are active dynamic processes in vocabulary. phenomena that over time become inevitably lost. The article continues a series of publications by the authors about the name of a person in the Middle -upper-Dnieper dialects.*

Purpose. *The aim of our research is to study the means of verbalization and methods of nomination of elements of the thematic group “Man”, in particular the names of physiological states of man in the Middle-upper-Dnieper dialects.*

Results. *The names of physical and physiological states of man in the middle -upper-Dnieper dialects are different in structure, belonging to lexical and grammatical classes, the presence or absence of emotionally expressive coloring. Some of these nominations are neutral, many names are emotionally expressive. The main function of connotative names is to qualify, evaluate, characterize the physical and physiological state of a person from the position of the speaker. The factual material shows that among the expressive names there are many individual word-formations, they are mostly subjective, arise in a specific speech and relate to the characteristics of specific persons. The structural core of the studied nominations is formed by one-word names – adjectives, nouns; attributive phrases are less often attested. The least frequent are propositional and discursive names.*

A productive way of nomination in the studied area is suffixation, semantic derivation. The most common motive for the nomination of the analyzed names is the resemblance to domestic animals and household items. There are tokens of darkened motivation.

Originality. *The names of physical and physiological states of man in the dialects of the Middle Dnieper region have not yet been the object of study, so the representation of their repertoire, structure and semantics of names, the study of the features of the nomination is the novelty of this article.*

Conclusions. *In the “Dictionary of Middle-upper-Dnieper dialects” in the illustrative mini-texts to the dictionary articles the diversity of material and spiritual life of dialect bearers is reflected. The names of physical and physiological states of the person are widely presented in it. It is possible to find out the nuances of meaning, the motives of nomination of tokens attested in different zones of the Middle-upper-Dnieper dialect only in reliance on the context, on the explanation of the informant himself.*

Key words: *dictionary of middle-upper-Dnieper dialects, nomination, token, emotional and evaluative name, physical condition of a person, physiological condition of a person.*

Надійшла до редакції 05.02.21

Прийнято до друку 05.04.21